

„Heremitibus sancti Pauli lego”
Közvetlen és közvetett pénzadományok
a pálosoknak juttatott hagyatékokban

F. ROMHÁNYI BEATRIX

A középkori ember egyik legfontosabb törekvése volt saját és családja lelki üdvének biztosítása. Ennek érdekében a halál árnyékában ki-ki lehetőségéhez mérten megfelelő adományt tett különféle egyházi intézményeknek – plébániatemplomoknak, kápolnáknak vagy éppen különféle kolostoroknak –, egyes esetekben akár egyszerre többnek is, hogy a papok és a szerzetesek az örökhagyó halála után elvégezzék a megfelelő szertartásokat, elmondják a halottakért szóló imákat, s ezáltal segítsenek elérni az áhított célt, a lélek üdvösségét. A középkor korábbi évszázadaiból fennmaradt végrendeletekben erre a célra az esetek döntő többségében birtokokat adományoztak az örökhagyók, a későbbiekben azonban egyre gyakrabban jelenik meg pénzadomány is, különösen a városi testálóknál, akiknek nemcsak ingatlanuk voltak kevésbé mobilizálhatók, hanem az általuk kedvezményezett egyházi intézmények egy része – a koldulórendi kolostorok – a középkor végéig nem is igen fogadott el birtokokat.¹ Hagyományai miatt egyfajta köztes állapotot mutat tekintetben a pálos rend. Minthogy soha-

---

1. A konventuális ferencesek ténylegesen már a XV. század elején elfogadtak ingatlanokat, ezek azonban rendszerint nem földbirtokok voltak. A domonkosok 1479-ben kaptak pápai engedélyt, mely alapján a későbbiekben megarthatták a nekik adományozott birtokokat, a korábbi időszakban azonban az örökhagyó örökösei, olykor előre meghatározott összegért, pénzzel váltották meg a végrendeletben a domonkosoknak hagyott birtokot. Így történt ez pl. Vizaknai Miklós hagyatékával, melynek rendezése, nyilván a jelentős érték miatt, a domonkosok és a család között hosszú évtizedekig húzóódó egyezkedés eredménye lett. (F. ROMHÁNYI Beatrix: Egy régi-új forrás az erdélyi domonkosok történetéhez. [Eine alt-neue Quelle zur Geschichte der Siebenbürger Dominikaner]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2004. 236) Hasonló fejlődés látszik az ágostonrendi remeték rendjénél is. (F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest 2000. 23)

sem vált valódi koldulórenddé, kolostorai elfogadhattak és rendszeresen kaptak is kisebb-nagyobb földbirtokokat, melyeket a rend gazdálkodásának alapvetően naturalis jellege miatt igen gyakran meg is tartottak. Ugyanakkor a későközépkorban, nagyjából a XIV–XV. század fordulójától megfigyelhető e gazdálkodási rendszer lassú átalakulása is. Ezért az örökhagyók egyre gyakrabban adtak közvetlenül vagy közvetve pénzt a pálosoknak.

A közvetlen pénzadomány nem igényel különösebb magyarázatot. A végrendeletben egy meghatározott összeg, ritkán bizonyos tőke kamatai szerepelnek mint a kedvezményezett öröksége. Ezek az összegek rendszerint viszonylag alacsonyak, csak ritkán haladják meg a 15 forintot, az átlag 5 forint körül mozgott.² Tőke kamatainak adományozására példa Rozgonyi Ágnes 1473-as hagyatéka az ungvári kolostor javára,³ vagy Szentgyörgyi és Bazini Kristóf gróf 1520-ban kelt végrendelete, aki a thali kolostor örökmécsésére 100 forint összegű alapítványt tett.⁴

Alkalmanként természetesen nagyobb összegeket is örököltek pálos kolostorok, különösen ha éppen valamilyen építkezés folyt épületeiken, esetleg birtokaikon. 1408-ban a hangonyi kolostor pl. egy különösen nagy összegű adomány haszonélvezője volt, hiszen ekkor Derecei Péter mester özvegye, Klára asszony 1000 forintot hagyott az építkezésekre.⁵ Ugyancsak nagyobb adományt tett a század vége felé Táhi Péter nemes a kékesi kolostornak, vagy Pécsi Kelemen a patacsi pálosoknak. A két hagyatékban egyébként közös az is, hogy mindkét örökhagyó a rend konfrátere volt, pontosabban Táhi Pétert, feleségét és testvérét éppen ezen adomány nyomán vették fel a rend konfraternitásába.⁶

Az egyik legnagyobb összegű hagyaték haszonélvezői a fehéregyházai pálosok voltak, akik Somi Józsa temesi ispántól, az alsó részek kapitányától 2000 forintot örököltek. Az összeg kifizetése fiát, Gáspárt terhelte, amiért kénytelen volt értékes budai, az Olasz utcában álló házát elcserélni Perényi Imre nádorral annak Budán, a ferences be-

2. Pl. a háromhegyi kolostor 1495. III. 19.: MOL DI 85147. Az adomány összege 5 forint. A végrendelező Semsei János azonos összeget hagyott a homonnai, a sóvári, a pataki és a cékei ferenceseknek is. A szentmihálykövi kolostor 1454. IV. 28.: MOL DI 36407. A hagyaték 5 arany forint volt, továbbá az Úrfelmutatáskor meggyújtandó gyertyákhoz kapott a kolostor 2 arany forint értékű viaszt. Ugyanígy összegeket találunk általában a pozsonyi polgárok végrendeleteiben is. Ezúton köszönöm meg Majorossy Juditnak, hogy PhD disszertációjának adatait felhasználhattam. Olykor csak a rendet jelölik meg kedvezményezettként, amint tette ezt Mihály volt macsói vicebán és Geztes vár várnagya a feleségével, Margittal (1472. III. 8.: MOL DI 17297, a hagyaték összege 12 forint).

3. *Vitae fratrum*. c. 55.

4. 1520. VIII. 28.: MOL DI 23487. A Pozsonyban szokásos kamat ekkor is 5 % volt, vagyis az éves jövedelem ebben az esetben is 5 forintot tett ki.

5. *DAP* I. 180.

6. Pécsi Kelemenre: *Vitae fratrum*. c. 59 (az adomány összege 220 forint). Őt egyébként a rend ruhájában temették el később Patacon (uo. c. 60). Táhi Péterre: 1473. V. 14.: MOL DI 17454 (az adomány összege 150 forint, melyből az adományozó akarata szerint 100 forintot a kolostor feletti nagyobbik tó rendbehozatalára, 50-et pedig a Szentendre határán belül, a Kékes patakon járó malom kijavítására kell fordítani).

ginák házával szemben álló házára. A két ház értékének különbözete 1200 forint volt, s ezen felül Gáspár még 800 forint kölcsönt is kapott a nádortól.⁷

Külön érdemes tárgyalni a pozsonyi polgárok által a thali pálosok számára hagyott adományokat. A pozsonyi végrendeletek között összesen 72-ben hagytak valamilyen, többnyire viszonylag kis, 1-5 forintos összeget a pálosokra.⁸ Ugyanakkor természetesen van néhány magasabb összegű adomány is. Még 1439-ben Gothard Pokfuss özvegye, Katherina hagyott 50 forintot a kolostorra (71. sz.), 1455-ben Liebhart Egkenvelder pedig 25 forintot (183. sz.). Feltehetőleg mindkét adomány valamilyen, a kolostorban folyó építkezés támogatását célozta. A többi, az átlagosnál nagyobb összegű hagyaték 10 forint körül van. Ezek közé tartozik Anna Treletschin (1441, 82. sz.), Peter Gross (1454, 151. sz.), Ulrich Wyder (1458 – 14 forint, 193. sz.), Stephan von See (1480, 371. sz.), Anna Holtzerin (1487, 439. sz.), Margareta Zhoborin (1488 – 8 forint, 477. sz.), Greymlin (1491, 487. sz.), Helena Zwicklin (1496, 542. sz.), Mathes Kegel (1499, 573. sz.), Mathes Fretter (1501, 600. sz.), Simon Huter (1502, 614. sz.), Michel Ernst peck (1503 – 12 forint, 639. sz.), Margret Eyssenreichin (1505 – 11, 681. sz.), Agnes Ubelagkerin (1506, 690. sz.), Jacob Aigner der junger (1516 – 8 forint, 755. sz.) és Hans Paxswoll (1529, 844. sz.) végrendelete. A felsorolásból két dolog tűnik ki azonnal: egyrészt a két kiugróan magas hagyatéki összeg a sor elején található, még a XV. század első felében, illetve a közepén, másrészt a végrendelezők valamivel több, mint a fele férfi, az arány egészen pontosan tíz–nyolc. A kisebb összegűről rendelkezők között az arány éppen 50-50% (27 férfi, 27 nő). Pozsonyban egyébként a végrendelezők több, mint 60%-a férfi,⁹ a pálosok számára végrendelezők között viszont a nők összességében nagyobb arányban képviseltették magukat. Olykor előfordul, hogy a házaspár mindkét tagja hagy valamilyen összeget a thali kolostorra. 1502-ben pl. Peter Eysenreich hagyott 3 forintot (609. sz.), 1505-ben pedig felesége összesen 11 forintot (681. sz.). Az adatsorból az is látszik, hogy a végrendeletekben meglehetősen rendszerességgel emlékeztek meg a pozsonyi polgárok a pálosokról, vagyis a bevételre, ha nem is volt túl magas, a középkor végéig folyamatosan számíthatnak a szerzetesek.

Jóval összetettebb a közvetett pénzádományok kérdése. Ebben az esetben a szerzeteseknek juttatott ingó vagy ingatlan vagyont valójában azzal a szándékkal hagyták rájuk, hogy annak ellenértékéért pénzt kapjanak. Ennek egyik legnyilvánvalóbb példája, amikor 1519-ben a fehéregyházi pálosok kaptak egy óbudai házat azzal, hogy a végrendelező halála után az ingatlant adják el, és árából 600 forintot fordítsanak a templom építkezéseire.¹⁰ Hasonló lehetett a célja a szakácsi pálosokra hagyott malom tulajdonosainak, bár lehet, hogy ebben az esetben a szerzetesek végül megmaradtak –

7. 1515. II. 8.: MOL DI 22655. – VÉGH 2006. 573. sz.

8. Köszönöm Majorossy Juditnak, hogy doktori disszertációját felhasználhattam (MAJOROSSY 2006. Table I.2.6). Az idézett adatok a pozsonyi Protocollumból valók, a zárójelben hivatkozott tételszámok azonosak SZENDE 2004. 272-293 közölt tételszámokkal.

9. SZENDE 2004. 84.

10. DAP I. 149.

legalább átmenetileg – az ingatlan birtokában. A malmot 200 forintért válthatták ki a rokonok.¹¹ Valójában pénzadománynak tekinthető az a hagyaték is, melyet a patacsi kolostor kapott 1423-ban. Néhai Gergely deák ugyan egy fél szőlőt hagyott a szerzetesekre, ám a rokonok áron visszaváltották tőlük, vagyis a pálosok végülis pénzt kaptak.¹²

Szintén közvetett pénzadománynak tekinthető az az eset, amikor egyebek mellett ménesbéli lovakat kapott a szentmihálykövi kolostor Balázs kolosi plébános végrendelete szerint.¹³ Feltehetőleg a Terjék Péter végrendeletében szereplő egy lovat is, melyet a temetésen a menet előtt vezettek és azután a monyorókeréki kolostor kapott meg, inkább ekként kell értékelni.¹⁴

Ritka, de annál érdekesebb részét képviselik a hagyatékoknak a különféle ingóságok is. Sajnos legtöbbször az ingóságokra csak általában utal a végrendelet szövege, amint ez megfigyelhető Kapás Kelemen 1447-ben,¹⁵ vagy Koromlai János 1460-ban készült végrendeletében.¹⁶ Az ingóságok egy részét minden bizonnyal pénzzé tették a szerzetesek, mint pl. egy másik Koromlai, nevezetesen Miklós által a csatai pálosokra hagyott 32 forintot érő serleget, 16 forintot érő övet és négy darab 4 forintot érő kanalat.¹⁷ Szintén ebbe a körbe sorolható Pálóczi Antal Zemplén vármegyei főispán 1526 nyarán, néhány héttel a mohácsi csatavesztés előtt kelt végrendelete, melyben – többek között – az újhelyi remetéknek hagy ezüst tárgyakat és díszöltönyöket, valamint ezüstös és aranyos fegyvereket, hogy azok ezüsthéjű és aranyból készűreket csináltassanak és épületeiket rendbehozzák.¹⁸ Különös hagyaték Szendi Tamás özvegyének, Anna asszonynak a végrendelete, melyben egyebek mellett fele részben a diósgyőri pálosokra hagyja megölt fiának homágiumát, továbbá posztó és vászonruháinak felét, különös tekintettel a *scrinium*-ban lévőkre.¹⁹ A szerzetesek nyilván nem sokat tudtak volna kezdeni e női ruhákkal, anyaguk azonban elég értékes lehetett ahhoz, hogy akár eladhassák, akár átszabva liturgikus célra átalakítsák őket.²⁰ Feltehetőleg a *scrinium*-ra történt utalás is az értékes ruhanemű tárolási helyeként volt fontos. Sajnos, sem e ruhákról, sem az ékszerekről nem tudunk meg többet az említett vég-

11. 1455. I. 15.: MOL DI 14915.

12. 1423. IV. 30.: MOL DI 11349. A visszaváltás után végül mégis eladták a szőlőt 20 forintért valaki másnak, de az összeg nem biztos, hogy azonos a visszaváltás összegével.

13. 1508. V. 9.: MOL DI 36405.

14. 1519. III. 12.: MOL DI 101530.

15. 1454. IV. 27.: MOL DI 14825.

16. 1460. VII. 25.: MOL DI 15480.

17. 1471. VI. 14.: MOL DI 17228. Ugyanebben a végrendeletben Koromlai a pálosokra hagyja állatait, összesen 16 ménesbéli lovat szaporulatával és hét jármos ökorót, továbbá házának berendezését és két, máshál kölcsön lévő üres hordóját, valamint összes okleveleit.

18. 1526. VII. 25.: MOL DI 82732.

19. 1440. VII. 19.: MOL DI 13557.

20. A középkorban az átalakítás általános volt, és női ruháknak liturgikus öltözteté alakítása sem számít kivételnek. Ilyen példák ismertek Pozsonyból és Sopronból is (SZENDE 2004. 157-158). Érdekes módon egy férfi, Jorig Hainfelder pozsonyi polgár végrendeletében tűnik fel a fátýol (881. sz., MAJOROSSY 2006. III.2, 16. jegyzet).

rendeletekből, így az adatok a viselettörténet vagy a mindennapi élet kutatásának szempontjából nem értékelhetők. Megjegyzendő azonban, hogy a csatai pálosokra hagyott serleg értéke kimagasló,²¹ s ugyancsak komoly értéket képviseltek az ezüstkanalak, feltehetőleg nemcsak anyaguk, hanem díszítésük miatt is. Csupán összehasonlításképpen, Friedrich Voyt pozsonyi polgármester felesége, Katherina, kanalait 1-1 forintra értékelte.²² A végrendeletben szereplő öv értéke, melynek nyilván ezüst veretei voltak, szintén meghaladta a városi környezetben feltűnő, átlagos ékszerekét, bár Pozsonnyal összevetve alig lépte túl az ottani átlag felső határát (15 forint).²³

Ugyanakkor természetesen, ha elvétele is, akadnak liturgikus tárgyak is, melyeket nyilván templomi használatra szánt a végrendelező. Ezek közé tartozik az a szárnyasoltár, melyet a már említett Liebhart Egkenfelder hagyott a thali szerzetesekre.²⁴ Ő egyébként egy nyilván értékes, hatágú csillárt is adott a kolostornak, melynek párját az egyik pozsonyi ispotály kapta.²⁵ Szintén a közvetlenül felhasználható tárgyak csoportjába tartozik az a vasajtó, melyet a soproni Waldner neje, Ágnes adott az éppen épülő bánfalvi pálos kolostor sekrestyéjének.²⁶

Összefoglalva, a XV. század elejétől, közepétől egyre gyakrabban jutottak hagyatékok révén a pálosok (is) különféle pénzösszegekhez. Ezeknek egy része azonban közvetett adomány volt, hiszen az örökhagyó látszólag valamilyen ingatlan vagy ingó vagyontárgyat hagyott a szerzetesekre, melyet azután ők – esetleg az örökhagyó által szabott áron – a rokonságnál, vagy másnál pénzre válthattak. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a testálók a XVI. században már inkább csak értéktárgyakat, esetleg jószágot hagytak ilyen szándékkal a kolostorokra, vagyis olyan ingó vagyont, mely valóban könnyen pénzzé tehető volt – bár az ingatlan adományozás sem tűnik el teljesen, az óbudai házadomány példája szerint.

21. Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen ilyen tárgyak szinte kizárólag a vagyonos háztartásokban bukkannak fel. A soproni Wolfgang Rauch és a pozsonyi Niclas Gutgesell aranyozott kupája egyaránt 30 forintért volt zálogban. (SZENDE 2004. 179)

22. SZENDE 2004. 186.

23. Ha ritkán is, de felbukkannak ennél jóval értékesebb övek is a végrendeletekben, melyek egyedi értéke meghaladta a 20 forintot, de még 40 forintra becsült ékszer is akad (SZENDE 2004. 138-139). Egy pozsonyi polgár, Ulrich Wyder 1458-ban egyébként szintén hagyott egy 14 forint értékű övet a thali kolostorra (193. sz., MAJOROSSY 2006. III.2, 16. jegyzet).

24. SZENDE 2004. 199.

25. SZENDE 2004. 205.

26. SZENDE 2004. 206. Szintén a kolostor valamelyik helyiségébe kerülhetett az az ajtó, melyet Andre Weinmann pozsonyi polgár hagyott a thali szerzetesekre. Ő egyébként egy szekert és egy lovat is adott nekik (801. sz., MAJOROSSY 2006. III.2, 16. jegyzet).

Rövidítések

- DAP *Documenta Artis Paulinorum* I-III. Kézirat. Gyűjt. GYÉRESSY Béla. Szerk. TÓTH Melinda. Budapest 1975–1978.
- MAJOROSSY 2006 MAJOROSSY Judit: *Church in Town. Urban Religious Life in Late Medieval Pressburg in the Mirror of Last Wills*. PhD disszertáció, CEU. Kézirat. Budapest 2006.
- MOL DI Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény
- SZENDE 2004 SZENDE Katalin: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest 2004.
- Vitae fratrum* GYÖNGYÖSI, Gregorius: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. HERVAY. Budapest 1988.
- VÉGH 2006 VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza*. I-II. (MHB XV). Budapest 2006.

ZUSAMMENFASSUNG

„HEREMITIBUS SANCTI PAULI LEGO”

UNMITTELBARE UND MITTELBARE FINANZIELLE GABEN IN TESTAMENTEN FÜR DIE PAULINER
Beatrix Fülöpp-Romhányi

Eines der wichtigsten Streben des Menschen im Mittelalter war die Sicherung des eigenen Seelenheils, bzw. des der eigenen Familie. Im Gegenzug hat man im Schatten des Todes, abhängig von den eigenen finanziellen Möglichkeiten unterschiedliche Gaben den kirchlichen Institutionen, – Pfarrkirchen, Kapellen oder verschiedenen Klöstern – vererbt. Gemäß ihrer Tradition haben die Pauliner – die sich nie zu einem echten Bettelorden entwickelt hatten – regelmäßig kleinere oder größere Grundbesitze erhalten. Der Orden hat diese wegen seiner grundsätzlich naturwirtschaftlichen Charakter im allgemeinen auch einbehalten. Jedoch im Spätmittelalter, ca. ab der Wende vom 14. zum 15. Jh. macht sich allmählich eine Veränderung dieses Systems bemerkbar. Gerade aus diesem Grunde haben die Erblasser den Paulinern immer häufiger mittelbare oder unmittelbare finanziellen Gaben hinterlassen. Im Falle der mittelbaren Gaben hat es den Anschein, daß der Erblasser den Mönchen etliche Immobilien oder bewegliche Güter vererbt hat, die diese dann zu irgendeinem, möglicherweise vom Erblasser bestimmten Preis, bei der Verwandtschaft oder bei einer anderen Persönlichkeit in Geld umwechseln konnten. Die Erblasser haben im allgemeinen im 16. Jh. aufgrund eines solchen Testaments dem Kloster bereits eher nur Wertanlagen oder eventuell Vieh hinterlassen, also solche Güter, die tatsächlich leicht in Geld umgewechselt werden konnten.